

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента

Приходько Ганни Іванівни

на дисертацію Єфімової Олени Володимирівни

«Підготовка вихованців кадетських корпусів України до військової служби (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дослідження Єфімової Олени Володимирівни, присвяченого історико-педагогічним аспектам професійної підготовки молоді до військової служби, спричинена виникненням певних протиріч між теорією та практикою, які потребують невідкладного вирішення.

По-перше, з початком ведення бойових дій на Сході України виявилася проблема фахової невідповідності військовослужбовців, зокрема, офіцерських кадрів, до виконання завдань в умовах війни: загострилися недоліки щодо їх професіоналізму, морально-психологічного стану, здатності переносити фізичні навантаження, готовності якісно виконувати поставлені бойові завдання, пов'язані з ризиком для життя та здоров'я.

По-друге, зміни державної політики в сфері національної безпеки ставлять завданням створити якісно нову систему професійної підготовки майбутніх офіцерів, здатних чітко діяти в кризових ситуаціях, виконувати посадові обов'язки, керувати підлеглим особовим складом. Проте, існуюча зараз система підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти зі специфічними формами навчання, переважно, спрямована на підготовку фахівців, які по їх закінченню оволодівають тільки теоретичними знаннями, практична складова їх підготовки недостатня для захисту держави в умовах війни.

По-третє, науковцями доведено, що надійним фундаментом для будівництва сучасної системи військової освіти в Україні є досвід минулого, в

якому можна знайти пояснення багатьом сучасним проблемам й подіям шляхом аналізу їх витоків, причин виникнення та розвитку тих чи інших тенденцій. Звернення до історичної спадщини дозволяє глибше та всебічно зрозуміти сучасні проблеми та передбачити шляхи їх вирішення.

Без сумніву, проблема підготовки професійних військових кадрів в історичному та історико-педагогічному доробку не є новою та маловивченою. Її аналізу присвячено багато праць вітчизняних та закордонних науковців. Але О. В. Єфімова переконливо довела, що саме багатий досвід кадетських корпусів, які розташовувалися на українських землях у др. пол. XIX – на поч. XX ст., потребував ретельного дослідження, узагальнення та переосмислення з метою творчого використання в сучасній військово-освітній та виховній практиці.

Отже, актуальність теми, доцільність її розробки для розвитку сучасної педагогічної науки та військової практики є своєчасним й не викликає сумніву.

Дисертаційна робота здійснювалась в межах комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки за темою: «Підготовка викладацьких кадрів для середньої і вищої школи в науково-педагогічній спадщині вітчизняних і світових педагогів, діячів освіти і культури XIX–XX ст.» (0111U006445) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 10 від 16.12.2016 р.)

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження О. В. Єфімової є логічно узгодженими та коректно сформульованими. Використані дисертанткою методи дослідження забезпечили підґрунтя для вирішення поставлених завдань і, відповідно, досягнення визначеної мети. Презентована джерельна база дає чітке уявлення про інформаційне поле дослідження. Окреслені територіальні та хронологічні межі наукового пошуку дійсно є визначальними в розвитку предмета дослідження. В науковій новизні чітко прописано особистий внесок автора в розвиток педагогічної науки.

Дисертація має чітку, традиційну для історико-педагогічних досліджень структуру і цілком логічне й послідовне викладання змісту. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел у кількості 305 найменувань, із яких 22 – архівні позиції.

Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчив наступне.

У першому розділі *«Історіографія проблеми підготовки вихованців кадетських корпусів України до військової служби у др. пол. XIX – на поч. XX ст.»* дисертантка проаналізувала, систематизувала та класифікувала значний масив джерел, що дозволило їй детально розкрити ступінь наукової розробки предмета дослідження. Авторка дисертації довела, що широкий спектр проблем, пов'язаних з питаннями підготовки кадетів до військової служби, був предметом серйозного осмислення як сучасників цих подій, так й науковців пізнішого періоду. У розділі подано результати вивчення наступних за типом джерел: нормативно-правові документи, які регламентували військову політику та діяльність кадетських корпусів в досліджуваній період; праці ювілейного та довідково-календарного типу, що присвячені історії створення та організації діяльності кадетських корпусів; статті, некрологи, мемуари-спогади колишніх вихованців зазначених закладів; спогади вихованців корпусів, які жили в еміграції; художня література; вітчизняні та закордонні науково-педагогічні журнали та інша періодична преса, яка видавалась в різні роки; дисертації та монографії.

Проведений аналіз історіографії (дореволюційної, радянської, пострадянської) дозволив авторці показати проблему підготовки вихованців кадетських корпусів України до військової служби у др. пол. XIX – на поч. XX ст. як одну із актуальних у вітчизняній педагогічній думці, але як таку, що не знайшла належного висвітлення й потребує додаткового вивчення й узагальнення, а також визначення основних напрямів наукового пошуку та кола завдань, що вимагали вирішення.

Другий розділ дисертації присвячений *«Теоретичним питанням підготовки вихованців кадетських корпусів, що розташовувалися на українських землях Російської імперії, до військової служби у другій половині XIX – на початку XX*

століття». Авторка переконливо довела, що витoki проблеми військової підготовки кадетів базувалися на багатовікових традиціях українського народу (обряди, вірування, пісні, ігрова культура, навички володіння різноманітною зброєю, їзда вершки тощо), відповідальному ставленні української родини до військового обов'язку. Дослідницею підкреслено, що важливе значення у процесі формування традицій підготовки молоді до військової служби на попередніх етапах мали своєрідна, унікальна підготовка козацького воїнства у Запорізькій Січі (XVI – XVIII ст.), а також діяльність Києво-Могилянської академії. Окрім того, у розділі авторка звернула увагу й на той факт, що правління Катерини II, її сина та онука спричинили занепад української освіти та кардинально повернули підготовку дітей української аристократії та козацьких старшин у бік іноземного виховання та спеціальних військових навчальних закладів, зокрема кадетських корпусів.

Хронологічно-педагогічний та логіко-історичний аналіз наукових джерел дозволив дисертантці виокремити й обґрунтувати етапи розвитку проблеми підготовки вихованців кадетських корпусів України до військової служби в обраних хронологічних межах на основі таких критеріїв: зміни в суспільно-політичній та економічній сферах держави; прийняття нормативних документів, що регламентували процедуру відкриття й організацію освітнього процесу в закладах військової освіти загалом і кадетських корпусах, що функціонували в українських землях; динаміка поглядів військової та педагогічної громадськості на мету, завдання, напрями підготовки майбутніх військових.

Зазначені критерії дозволили авторці запропонувати наступну періодизацію розвитку досліджуваного феномена.

I етап (1840 р. – перша половина 50-х рр. XIX ст.) – започаткування процесу підготовки вихованців кадетських корпусів, новостворених на українських землях, до військової служби в умовах завершення процесу формування в державі системи централізованого управління військовою освітою.

II етап (др. пол. 50-х рр. XIX ст. – кін. 70-х рр. XIX ст.) – реформування кадетських корпусів, зміщення акцентів у підготовці майбутніх офіцерів на

загальноосвітній (військовій гімназії), професійний військовий (військові училища) напрями.

III етап (1881 р. – 1917 р.) – зворотної реорганізація військових гімназій у кадетські корпуси, поновлення та посилення військового напрямку у підготовці вихованців до військової служби.

У третьому розділі дослідження *«Досвід підготовки вихованців кадетських корпусів України до військової служби у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття»* автор, ґрунтуючись на багатому масиві інформації, який складається з літературних та архівних джерел, досить вдало виокремила, проаналізувала, систематизувала та інтерпретувала різноманітні факти, які стосувалися освітньо-виховної діяльності кадетських корпусів. Безперечним здобутком цього розділу є матеріал, який ґрунтується на спогадах вихованців та викладачів кадетських корпусів України – безпосередніх учасників цих подій, які згодом стали видатними вченими, педагогами, письменниками, державними та громадськими діячами, відомими воєначальниками (М. Антонович, О. Бутовський, М. Домонтович, О. Ігнат'єв, І. Надаров, І. Павловський та ін.). Авторкою вдало, на високому науковому рівні подано матеріал, який стосується загальноосвітнього та спеціально військового напрямів підготовки вихованців кадетських корпусів, та показано особливості їх змісту, форм, методів, засобів на різних історичних етапах функціонування корпусів. Дисертанткою всебічно розкрито зміст позакласних занять та дозвільної діяльності, їх роль у підготовці кадетів до військової служби. Показано вплив особистості та професійної підготовки керівників, офіцерського і педагогічного складу на підготовку кадетів.

Усе вищесказане склало **наукову новизну дослідження** О. В. Єфімової.

Висновки й рекомендації, що викладені в дисертації, впроваджено в освітній процес Державної гімназії-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» (м. Харків), Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, що підтверджено

відповідними довідками та свідчить про їх значення для сучасної освітньої практики.

Основні положення дисертаційного дослідження О. В. Єфімової в повному обсязі відображено в **12 одноосібних публікаціях**, із них 6 статей опубліковано в провідних фахових виданнях України, 2 – у міжнародних періодичних виданнях, 4 тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій. Результати оприлюднювалися на засіданнях кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди протягом 2013-2018 рр., на науково-практичних конференціях різного рівня: «Становлення і розвиток педагогіки» (м. Харків 2018 р.), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика»; «Методологія сучасних наукових досліджень» (м. Харків 2013, 2015 р.).

Автореферат цілком відбиває зміст і структуру дисертації, дає чітке уявлення про обсяг проведеної дослідницької роботи та її результати. Зміст автореферату та основних положень дисертації ідентичні.

Підкреслюючи достовірність і доцільність наукових здобутків О. В. Єфімової, висловлюємо деякі **зауваження та побажання**:

1. Певні недоліки, на наш погляд, має рубрикація змісту дисертації. Так, в назвах супідрядних частин, тобто розділів і параграфів, має місце дубляж, який порушує логічність та чіткість системи заголовків та призводить до втрати конкретності.

2. Розділ II, присвячений теоретичним питанням досліджуваної проблеми, містить інформацію, яка має опосередковане відношення його змісту. По-перше, тлумачення понять «військова стратегія», «військова політика» та докладне розкриття їх складових з точки зору воєнної науки (с. 60-63) не має прямого відношення до предмету дослідження та є зайвим. По-друге, розділ перевантажений описовим матеріалом щодо нормативно-правової регламентації діяльності кадетських корпусів (військових гімназій та військових училищ), який доцільно було б подати у вигляді таблиць. По-третє,

авторка забагато уваги приділяє викладу подробиць історії заснування кадетських корпусів на теренах України, що, без сумніву, є цікавим, але не є новим знанням та безпосередньо не стосується предмету дослідження. По-четверте, у розділі подано матеріал стосовно практичної діяльності Військового відомства та кадетських корпусів, який слід було б розмістити у відповідному III розділі (с. 63-65, 72).

3. При визначенні критеріїв та етапів розвитку досліджуваного феномену, на нашу думку, дослідницею не повною мірою враховано (особливо це стосується III етапу) те, що визначальною подією, індикатором похибок, поштовхом для початку реформ військової освіти як у досліджуваний період, так й до останнього часу, були підсумки участі країни (Російської імперії, СРСР, України) у конкретних війнах. Це виявляло конкретні недоліки у військовій політиці та військовій підготовці армії та стимулювало до її модернізації та проведення реформ, зокрема в галузі військової освіти. З огляду на вищесказане, дослідниця не враховує наслідки Русько-турецької (1878-1879 рр.) та Русько-японської війни (1904-1905 рр.), які, безумовно, впливали на зміст військової підготовки вихованців кадетських корпусів на певних історичних етапах.

4. На наш погляд, висновки за розділами слід було б викласти більш стисло та лаконічно, уникаючи описовості та цитування, та зосередитися лише на викладі конкретних результатів.

5. На жаль, за текстом дисертації не знайшли відбиття шляхи творчого використання педагогічно цінних ідей і досвіду підготовки вихованців кадетських корпусів до військової служби др. пол. XIX – поч. XX ст. в умовах сьогодення. Певні рекомендації подано лише у загальних висновках.

Висновок. Проте вказані зауваження та побажання не зменшують наукової цінності та практичної значущості виконаного дослідження, яке є концептуальним, цілісним, завершеним та відповідає встановленим вимогам пп. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою